
СЕКЦІЯ 5
**ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
КОМПЕНСАЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

**ІНФОРМАЦІЙНІ (ЧИТАЦЬКІ) УМІННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ:
ОСВІТНІ ВТРАТИ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

*Барановська Олена Володимирівна,
старший науковий співробітник відділу дидактики,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ
panihellena@gmail.com*

Вступ. Наразі міжнародна спільнота докладає чимало зусиль із розроблення механізмів захисту освіти в умовах надзвичайних ситуацій та військових дій. Українські науковці вивчають можливості подолання негативних впливів, аналізуючи міжнародні документи і практики та виробляють власні алгоритми компенсації освітніх втрат учнів в умовах війни.

Постановка задачі. В сучасних реаліях війни діти втрачають базу сформованих наскрізних умінь, особливо це стосується учнів початкових класів. Базовим умінням для них є вміння читати з розумінням, яке є наскрізним і вкрай важливим для всього процесу навчання в школі. Нерівномірність доступу до навчання, різні життєві обставини, ступінь психологічного навантаження зумовили великий розрив в оволодінні дитиною цим умінням. Частина учнів, що мала невеликий акумульований запас читацьких умінь внаслідок фактичних утруднень під час читання, перейшли з достатнього та середнього рівня до початкового. Учні, що володіли читацькими вміннями на високому рівні також не завжди мали можливість регулярно читати та розвиватися внаслідок переїздів чи критичних ситуацій життя. Тому саме читацькі вміння учнів – це головна площина для реалізації індивідуальних програм та траєкторій розвитку дитини, бо практика попередніх десятиліть, на жаль, показала негативні наслідки «нечитаючого покоління», яке виникло на розмежуванні з цифровою епохою, а реалії війни поглибили проблему.

Мета дослідження – показати важливість реалізації програми та технології формування читацької (інформаційної) компетентності як основи розвитку індивідуальності дитини та компенсації її освітніх втрат в умовах війни.

Основна частина. Школи України вимушені працювати в надскладних життєвих ситуаціях та вирішувати як освітні, так і медико-психологічні проблеми. Для учня початкової школи базовим наскрізним умінням, яке формується протягом усього життя, є *вміння читати з розумінням*. Саме на цьому вмінні, яке є фундаментом для подальшого навчання і розвитку дитини, будується весь навчальний процес. *Формування читацьких умінь учнів є ядром їх читацької компетентності, яка має бути важливою складовою усіх варіантів побудови індивідуальних освітніх програм, технологій розвитку дитини.* Поняття «*читацька компетентність*» – базове поняття для початкової школи, яке протягом останніх років активно досліджується в педагогічній теорії та практиці. Саме воно входить

в список вмінь, що перевіряються у дослідженні PISA. Низький рівень сформованості читацької та інформаційної компетентностей поступово призводить до так званої «функціональної неграмотності», коли дитина неспроможна прочитати і зрозуміти елементарні фрази, які потрібні для повсякденного життя, критично сприймати інформацію, чітко висловити власну думку, розуміти прихований зміст в інформації, підтекст, гумор. Дитина має бідний словниковий запас та низьку математичну компетентність. Усе це заважатиме їй успішно навчатися протягом життя [1–2].

Протягом десятка років ми працювали над проблемою читацької грамотності та створили *програму формування інформаційних (читацьких) умінь учнів молодших класів*, яка побудована на загальнодидактичній основі та системному підході до їхнього формування. В *Програмі формування інформаційних умінь учнів (О. Почупайло (Барановська), 1994–2005)* [3–11] наведено комплекс вмінь та навичок (наразі означені як наскрізні), які мають бути сформовані в учнів кожного класу. З метою вирішити проблему компенсації втрат рівня сформованості вміння читати з розумінням учнів початкових класів ми оновили та осучаснили комплекс вмінь і навичок згідно з вимогами, які ставить перед учнями змішане навчання. Програма була доповнена цифровими вміннями і навичками, що стали частиною життя учнів початкових класів. Акцентовано також на вміннях співпрацювати з іншими в групах та проектах, працювати з підручником в паперовому та електронному форматі. Наведені вміння ускладнюються з класу в клас за чотирма рівнями: *об'єктному, рівневому, структурному та якісному*. Згідно з *авторською програмою формування інформаційних умінь учнів 1–4 класів* вміння та навички було структуровано за чотирма розділами: 1) інтелектуальні вміння як компонент інформаційних умінь; 2) вміння читати й аналізувати художній твір; 3) вміння працювати з комп'ютером та іншими гаджетами; 4) бібліотечно-бібліографічні вміння та навички.

До першого розділу – інтелектуальні вміння як компонент інформаційних умінь – віднесено інтелектуальні вміння та навички, які потрібні для роботи з будь-якою інформацією. Приклад для 4 класу: володіти елементарним смисловим аналізом тексту, вміти розділяти його на основні змістові частини, відділяючи головне від другорядного; порівнювати (одночасно і паралельно), розрізняючи істотні та неістотні ознаки, робити узагальнення як висновок порівняння, користуватися з допомогою вчителя правилом-орієнтиром порівняння; узагальнювати, виходячи з власного досвіду; вчитись доводити за планом-алгоритмом, прогнозувати і моделювати ситуації в ігровій формі; орієнтуватися в змісті підручника, користуватися його наочним апаратом, використовувати додаткову літературу до параграфів підручника, виконувати завдання підручника для групової (парної) роботи; володіти вміннями розв'язувати проблеми на елементарному рівні, виконувати завдання-інтерв'ю, взаємодіяти зі співбесідником та отримувати зворотний зв'язок. *До другого розділу – вміння читати й аналізувати художній твір* – ми відносили вміння роботи з художнім твором та його літературними засобами. Приклад для 4 класу: розрізняти основні роди і види літературних творів; стежити за кількома сюжетними лініями, діями головних і другорядних персонажів; вчитись розуміти позицію автора, висловлювати альтернативну думку; зіставляти прочитаний твір з особистим досвідом, ситуацією в житті; прогнозувати розвиток подій; визначати загальний настрій твору;

висловлювати своє емоційне ставлення до твору в цілому, персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу; вміти наводити прості аргументи щодо власних думок після прочитання твору, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела; описувати враження від змісту і форми медіа-тексту; мати навички творчого читання та експериментування з текстом; читати дитячі книжки та використовувати прочитане для навчальних та розвивальних цілей. *До третього розділу – вміння працювати з комп'ютером та іншими гаджетами* – увійшов комплекс цифрових вмінь та навичок, необхідних для змішаного навчання. Приклад для 4 класу: знати техніку безпеки в комп'ютерному класі та вдома; володіти вміннями і навичками роботи з цифровими платформами, що використовуються для змішаного навчання; ускладнювати вміння використовувати інші гаджети; мати уявлення про основні поняття, які потрібні для роботи за комп'ютером; вчитись робити елементарний пошук інформації в Google, виконуючи завдання вчителя, створювати власну систему, за якою зберігатиметься інформація; користуватися навчальними та розвивальними відео на перевірених платформах та YouTube Kids самостійно та коригувати помилки з допомогою батьків; самостійно шукати та обирати книжки для читання різної тематики на книжкових розвивальних дитячих сайтах. *До четвертого розділу – бібліотечно-бібліографічні вміння та навички* – увійшов блок умінь та навичок роботи в бібліотеці та з паперовими носіями інформації (пошук, узагальнення, систематизація, використання літератури, вільне читання, робота з довідково-пошуковим апаратом бібліотеки). Приклад для 4 класу: орієнтуватися у порядку розташування книжок на полицях бібліотеки; знати про основні види каталогів бібліотеки та освоювати принцип систематизації в них (алфавітний, тематичний, предметний); самостійно визначати тему книжки, її приблизний зміст за основними елементами; користуватися енциклопедіями, словниками для свого віку; самостійно вести читацький щоденник, читати за списком рекомендованої літератури, складеним вчителем; використовувати додаткову літературу у підготовці до уроку.

Висновки. Відновлення та подальше формування інформаційних (читацьких) умінь вкрай важливе для учнів молодшого шкільного віку, які фактично втратили частину бази наскрізних умінь. Освітні втрати стали відчутними тому, що ця база тільки почала створюватися на початку їхнього навчання, яке було перерване чи мало великі розриви. В обставинах, коли більшість українських дітей знаходиться у важких для них умовах життя і розвитку, вкрай важливою є оптимізація організації освітнього процесу в початковій школі зокрема, адаптація моделей, програм та технологій індивідуалізації та диференціації навчання як інструменту компенсації освітніх втрат учнів.

Список використаних джерел:

1. Барановська О. В. Уміння читати з розумінням: компенсація освітніх втрат учнів початкової школи в умовах воєнного часу. *Зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 22-23 листопада 2022 р.* / за наук. ред. доктора педагогічних наук професора, дійсного члена (академіка) НАПН України О. Топузова; доктора педагогічних наук професора О. Малихіна. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С. 78-82.
2. Барановська О. В. Змішане навчання у початковій школі: нові форми взаємодії: Методичні рекомендації. Київ: «Фенікс», 2021. 64 с.

-
3. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Т. 1. Київ: Знання України, 2005. С. 226–229.
4. Почупайло О. В. Формування читацьких умінь в учнів I–IV класів. ... дис. канд. пед наук. – К., 1994. – 179 с.
5. Почупайло О. В. Програма формування читацьких умінь у школярів. Початкова школа. № 10. 29–38.1997.
6. Почупайло О. В. Програма і методика формування читацьких умінь як основа розвитку загальних здібностей учнів. Всеукраїнська наук.-практ. конф. з проблем роботи сер.загальноосв. навч.-вих.закл.нового типу. Київ.1994. 298–300.
7. Почупайло О. В. Інформаційні вміння – складова навчальної культури учня. Педагогіка і психологія. № 4. 95–102. 1996.
8. Барановська О. В. Інформаційні компетентності учнів як дидактична категорія. Хімія і біологія в школі. № 6. 32–34. 2004.
9. Барановська О. В. Інформаційні компетентності – випускникам ХХІ століття. Вісник післядипломної освіти: Зб. наук. праць. Вип. 1 / Ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.). Київ.: Мілленіум, 2005. с.. 214–223.
10. Барановська О. В. Інформаційна компетенція – ключова компетенція випускника профільної школи. ЦППО. [Електронний ресурс]. — 18 грудня 2006.
URL <http://www.cippe.edu.ua/forum/viewtopic.php?t=120&highlight=&sid=783d986e99a9c663498106...>
11. Барановська О. Формування інформаційної культури учня. *Шлях освіти*. №3. 31–34. 2000.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДІАГНОСТИКИ ТА КОМПЕНСАЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ

*Головко Микола Васильович,
заступник директора з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ
m.golovko@ukr.net*

В умовах воєнного часу система освіти України зазнала суттєвих негативних впливів: зруйновано та пошкоджено значну кількість закладів освіти; здобувачі освіти та їхні батьки, а також педагоги, стали вимушеними переселенцями в межах країни, а почасти були змушені виїхати за кордон; складна безпекова ситуація унеможливує повернення до традиційного, або, принаймні змішаного навчання, значної кількості здобувачів освіти.

Таким чином, однією з найбільш актуальних проблем є накопичення освітніх втрат здобувачів загальної середньої освіти, що розпочалося на тлі коронавірусної пандемії та загострилося в умовах воєнного стану.

Освітні втрати мають широкий контекст й означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо.